

information used the parents for the upbringing and development of their children and to demonstrate their attitude to the data sources.

Key words: information environment, information environment, and mass media.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Гавриш Н. В.

УДК 372.461

Г. О. Лопатіна

**ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ
МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
У БІЛІНГВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Базовий компонент дошкільної освіти (2012 р.) визначає одним з пріоритетних завдань мовленнєвого розвитку формування діалогічної компетенції та конкретизує її зміст [1].

Основними завданнями нашої роботи стали: вивчення перспективного та календарного планування вихователів груп дітей молодшого дошкільного віку; визначення ставлення педагогів щодо формування діалогічних умінь молодших дошкільників у сучасній практиці роботи дошкільних навчальних закладів; виявлення спрямованості розвивального середовища дошкільного навчального закладу на формування діалогічного мовлення молодших дошкільників; виявлення ставлення батьків та характеру їхньої участі у формуванні діалогічних навичок дитини.

З метою вивчення стану методичної роботи з педагогічними кадрами щодо навчання діалогічного мовлення дітей молодшого віку, які відвідують дошкільні навчальні заклади нами були проаналізовані плани освітньої роботи вихователів груп для дітей молодшого дошкільного віку, проведено анкетування педагогів з метою визначення стану роботи щодо формування діалогічного мовлення молодших дошкільників. До анкетування були залучені 200 вихователів дошкільних навчальних закладів Дніпропетровської, Донецької, Запорізької та Луганської областей. В експериментальній роботі брали участь 238 вихованців молодших груп дошкільних закладів, 84 з них взяли участь в основному експерименті.

Для реалізації мети першого етапу експериментальної роботи було окреслено такі завдання: проаналізувати перспективні й календарні плани освітньої роботи вихователів дошкільних навчальних закладів (розділ „Навчання діалогічного мовлення”), а також кількісне та якісне

методичне забезпечення аналізованого розділу чинних програм; з'ясувати рівень підготовленості вихователів до реалізації обраної програми.

У ході пошуково-розвідувального етапу експерименту нами були проаналізовані 54 плани освітньої роботи вихователів дошкільних навчальних закладів Дніпропетровської, Донецької, Запорізької та Луганської областей. Аналіз планів здійснювався за такими показниками: кількість мовленнєвих занять (комплексних і тематичних) на тиждень, квартал, рік; кількість завдань щодо навчання діалогічного мовлення під час одного заняття, зміст завдань на занятті; кількість фронтальних, групових, індивідуально-групових та індивідуальних занять за рік, планування та види роботи з батьками щодо зазначеної проблеми; форми методичної роботи в дошкільному навчальному закладі за останні три роки з питань навчання мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Завдання щодо роботи з навчання діалогічного мовлення на комплексних заняттях упродовж кварталу розв'язувалося в середньому 15 разів, на тематичне заняття виносяться переважно ті ж завдання, що і на комплексне. Зазначимо, що зміст завдань із навчання діалогічного мовлення, переважно має хвилеподібну тенденцію. Нами проаналізований зміст чинних програм із навчання мови і розвитку мовлення, за якими працюють вихователі, і виведено середній кількісний показник обсягу завдань для дітей молодшого дошкільного віку. Так, кількість завдань щодо навчання діалогічного мовлення для дітей молодшого дошкільного віку за програмами становила до 9, фактично пропонувалося для засвоєння дітьми – 4-5.

У середньому, упродовж тижня, у плані роботи фіксується 13-15 епізодів. Так, в основному, зранку вихователі планують бесіди із дітьми щодо правил поведінки з вогнем, на сходах, на дорозі, на прогулянці тощо. Аналізуючи планування бесід із дітьми на прогулянці, ми звернули увагу на відсутність системи та будь-якого ускладнення матеріалу. Так, вихователі впродовж одного тижня планували бесіди з дітьми з тем: „Чому не можна рвати квіти на квітнику”, „Про допомогу вихователю скласти іграшки”, „Про основні прояви органів відчуття”, „Про безпеку поведінки на ігровому майданчику”, „Транспорт – як ми дістаємося до дитячого садка”, „Правила поведінки в іграх із піском”, „Про назву дитячого садка, групи, ім'я, прізвища”, причому деякі з них повторювалися. Бесіди на морально-етичні теми, які плануються в другій половині дня, на нашу думку, мають повчальний характер і лише деякі з них містять у собі завдання щодо виховання культури діалогу: „Як поводити себе в дитячому садку”, „Слова ввічливості”, „Як побороти невпевненість у собі, страх та сором'язливість”, „Як поводитися з дорослими”, „Про бережливе ставлення до книги” тощо.

Аналіз планів не виявив ускладнення завдань з навчання діалогічного мовлення молодших дошкільників, оскільки формування

в планах були надзвичайно загальними („Розвивати діалог дітей”) або одноманітними („Учити відповідати повними відповідями”, „Учити відповідати на запитання” тощо). Аналізуючи плани освітньої роботи, особливу увагу було приділено тому, як використовується художнє слово для навчання діалогічного мовлення дітей. Виявилося, що, плануючи керівництво художньо-мовленнєвою діяльністю, діалогічні завдання вихователями не ставилися.

Отже, вивчення педагогічної документації показало, що відсутня система навчання діалогу з поступовим ускладненням або повторенням програмового змісту, взаємозв'язку роботи на заняттях і в спільній діяльності вихователя з дітьми. У змісті роботи знаходимо деякі недоліки: увага педагогів спрямована на запитально-відповідальну форму діалогу або взагалі переважає монолог вихователя; серед методів переважають бесіди та розмови, майже не використовуються можливості казок або віршів з перевагою діалогових форм.

Аналіз форм організації навчання мови дошкільників свідчить про наявну різноманітність, але в кількісному відношенні ці форми зазнають таких змін упродовж усього періоду навчання: з дітьми молодшого віку найбільше планується фронтальних занять – 24, групових – 8. Зазначимо, що з дітьми проводяться індивідуальні заняття, проте їх зміст спрямований, як правило, на виконання завдань щодо формування звукової культури мовлення, рідше – зв'язного мовлення (для порівняння – 7 занять із дітьми і 4). Якісний аналіз знову ж відбиває тенденцію до частішого планування завдань із розділів „Звукова культура мовлення”, рідше – „Зв'язне мовлення”.

Кількісний аналіз річних планів роботи дошкільних навчальних закладів щодо обсягу методичної роботи з педагогічними кадрами та взаємодії з батьками з аналізованої проблеми засвідчив наявність певних заходів, проте якісний аналіз довів їх одноманітність і непослідовність у проведенні. Так, педагоги найчастіше пропонують батькам інформацію про шляхи розвитку мовлення дітей на батьківських зборах, рідше – під час індивідуальних консультацій, використовують папки-пересувки. Не було зафіксовано такої форми взаємодії з батьками як патронаж. Наочність, яку пропонують вихователі, частіше торкається проблем звукової культури мовлення, ніж розвитку всіх сторін мовлення дитини, тим більше – діалогічного. Індивідуальні бесіди з батьками переважно спрямовані на загальний розвиток дитини, а мовленнєвого розвитку педагоги торкаються побічно.

Науковий аналіз практичного досвіду є основою вдосконалення освітнього процесу, виявлення найбільш ефективних шляхів і засобів здійснення роботи з конкретної проблеми, а також визначення існуючих труднощів у діяльності педагогів, у вирішенні того або іншого питання. З метою виявлення залежності стану сформованості діалогічного мовлення в молодших дошкільників від змісту та характеру освітньої роботи було проведено вивчення досвіду роботи дошкільних навчальних закладів.

У ході дослідження перед нами стояло завдання виявити зміст і форми роботи педагогів щодо навчання дітей молодшого дошкільного віку діалогічного мовлення. Для обстеження стану роботи щодо навчання діалогічного мовлення в молодших дошкільників використовувалися такі методи: аналіз насиченості й особливостей створення мовленнєвого середовища вікової групи; анкетування вихователів, взаємодія з батьками щодо формування діалогічної компетенції дітей.

Аналіз стану означеної проблеми в практиці роботи дошкільних навчальних закладів розпочали з аналізу насиченості мовленнєвого середовища. Нами були виокремлені критерії насиченості мовленнєвого середовища, зокрема: осередок книги, ігрове обладнання і театральне обладнання. Аналіз насиченості мовленнєвого середовища дав підстави стверджувати про неухвалене і необґрунтоване ставлення з боку вихователів до осередків і обладнання. У більшості випадків (87%) педагоги не надавали значення створенню середовища з метою навчання діалогічного мовлення, передусім наполягаючи на проведенні спеціально організованих занять. Найбільш уразливим були театральні осередки, наявність достатньої кількості костюмів для рядження, на думку вихователів, повинна була спонукати молодших дошкільників до діалогу з однолітками.

У процесі анкетування вихователів ми мали намір виявити розуміння ними термінів „діалогічне мовлення”; визначити регулярність проведення роботи щодо навчання діалогічного мовлення та види діяльності, у яких частіше проводиться робота щодо навчання діалогічного мовлення; проаналізувати причини складності організації діалогу в роботі з молодшими дошкільниками та оцінки реальних можливостей формування діалогічних умінь дітей молодшого дошкільного віку на заняттях з навчання діалогічного мовлення та інших видах занять; визначити режимні моменти та види діяльності, у яких діти частіше та більше спілкуються між собою; одержати відповіді на запитання щодо джерел поповнення знань вихователів із питань навчання діалогічного мовлення та особливості добору літературних творів; шляхом спостережень визначити особливості діалогу дітей молодшого дошкільного віку та вплив позиції вихователя на розвиток діалогічних умінь дітей; одержати експертні оцінки щодо найбільш ефективних методів і прийомів розвитку діалогу та відповідності змісту методичних посібників програмовим завданням з навчання діалогічного мовлення, а також щодо стану відтворення роботи щодо навчання діалогічного мовлення у пропонованих конспектах занять інших авторів, якими користуються педагоги.

Більшість опитаних вихователів мали значний досвід освітньої роботи з дошкільниками. Це дозволяло вважати їхні відповіді відображенням існуючих тенденцій у процесі навчання діалогу молодших дошкільників.

Аналіз анкет дає підстави стверджувати, що переважна більшість (67 %) респондентів „діалогічне мовлення” розуміє як бесіду двох або більше осіб, а до змісту навчання діалогу молодших дошкільників відносить тільки вміння відповідати і формулювати запитання. Такий звужений зміст роботи щодо розвитку діалогу не був для нас несподіванкою, оскільки більша частина методичних джерел орієнтує вихователів саме на запитально-відповідальну форму діалогу, у той час як сучасні програми передбачають більш повний, науково-обґрунтований зміст. Тож виявлений факт обмеження змісту роботи формуванням у дітей тільки вміння відповідати на запитання і формулювати їх говорить про те, що програмний зміст недостатньо осмислений вихователями, а, отже, не реалізований в повному обсязі. Отже, вихователі мають не повні знання про діалогічне мовлення. У дійсності, його сутність набагато ширша, діалог охоплює не тільки запитання та відповіді на них, але й інші ініціативні репліки (повідомлення, спонування) і відповідні реакції на них. Роботу щодо навчання діалогічного мовлення 95 % респондентів проводять „щоденно”, інші 5% опитаних таку роботу проводять щотижня, або менше.

На запитання анкети щодо складності організації діалогу в роботі з молодшими дошкільниками серед запропонованих варіантів відповідей більшість вихователів обрали такі: діти не підготовлені до діалогу, діти не можуть сформулювати запитання або відповідь, низький рівень мовленнєвого розвитку. Однак, деякі вихователі відзначили низький рівень мовленнєвої культури дітей цього віку та недостатню методичну підготовленість вихователя до організації діалогу з молодшими дошкільниками (77 % і 69 % респондентів).

Іншим важливим аспектом аналізу практики навчання діалогічного мовлення молодших дошкільників було виявлення основних видів діяльності, у процесі яких педагоги здійснюють рішення зазначеного завдання. Аналіз результатів анкетування вихователів довів, що такими видами діяльності є заняття та гра. Заняття як спеціально організована навчально-мовленнєва діяльність та ігрова як провідний вид діяльності дитини дошкільного віку. Проте, аналіз календарних планів виявив, що в основному у своїй роботі респонденти використовують заняття (98 %), тоді як ігрова діяльність як засіб розвитку діалогу використовується вкрай рідко (87 %). Визначаючи, режимні моменти та види діяльності, у яких діти активніше та частіше спілкуються між собою, вихователі зазначили, що це прогулянка, ігрова діяльність, заняття.

Однак, аналіз цілей мовленнєвих занять виявив, що завдання з навчання дітей діалогічного мовлення ставилися рідко, хоча на заняттях постійно використовувалися бесіди, у ході яких можливо було б вирішувати різні завдання з навчання діалогічного мовлення. Вирішення цих завдань зрідка планувалося в процесі колективних розмов, бесід за змістом літературних творів, але найчастіше вони переслідували пізнавальні та виховні цілі.

Ігрова діяльність дітей, як правило, планувалася вихователями в часи самостійної діяльності дітей (у 77 % респондентів). І хоча в цьому блоці планування слід указувати тільки умови, створювані для виникнення самостійної діяльності дітей, у планах нерідко фіксувалися педагогічні завдання, але серед них не зустрічалися завдання щодо навчання діалогічного мовлення дітей.

Прагнення вихователів підвищити свою компетентність із навчання діалогічного мовлення своїх вихованців не виявилось ані в бесідах з вихователями, ані в анкетах. Так, їхні відповіді щодо джерел поглиблення знань в області методики навчання діалогічного мовлення дошкільників засвідчили майже відсутність інтересу до цього аспекту роботи (17 % респондентів). Загалом, вихователі посилалися на журнал „Дошкільне виховання”, не називаючи конкретних статей або на Інтернет. Зокрема, серед відповідей вихователів зустрічалися такі: журнали, газети, художня та методична література, телебачення, базова програма, досвід вихователів-практиків, методичні об'єднання, семінари-практикуми. Тільки 5 % опитаних назвали деякі літературні новинки, присвячені питанням навчання діалогічного мовлення в дошкільників.

Цікавим, на нашу думку, було отримати експертну оцінку вихователів щодо особливостей діалогу, характерних для дітей молодшого дошкільного віку. Отримані дані свідчать про те, що діти цього віку, на думку вихователів, до діалогу не підготовлені, дуже швидко втомлюються, спілкуються тільки за власним бажанням, використовуючи прості речення. Вихователі зазначають, що обмежений словниковий запас та недоліки звуковимови призводять до однотипних короткочасних діалогів, що складаються з 2-3 слів. Отримані дані свідчать про те, що в діалогах дітей превалюють запитання: Хто?, Куди?, Коли? Навіщо?, діти відповідей не чекають, здається, вони їм не потрібні. Лише 5 % респондентів зазначили, що діти все ж таки спілкуються з однолітками, але такий діалог недосконалий, характеризується незавершеністю думок, частою зміною теми бесіди, нестримністю, порушеннями мовленнєвих норм.

Аналіз результатів анкети показав, що найбільш ефективними методами та прийомами навчання діалогу дошкільників є дидактичні ігри, бесіди з дітьми, словесні доручення. Лише 17 % вихователів зазначили, що найбільш впливовим засобом розвитку діалогу є сюжетно-рольові ігри та театралізована діяльність. У багатьох анкетах використовувався термін „гра”, що припускає всі ігри, що сприяють мовленнєвому розвитку дошкільників. У жодній анкеті не згадано українські народні хороводні та рухливі ігри з текстом. Подібна тенденція виявила низький рівень підготовленості вихователів до активізації діалогічного мовлення дітей: мовленнєва спрямованість із чіткою певною метою не тільки активізувала б мовленнєвий розвиток, але й збагачувала ту чи іншу діяльність (наприклад, рухливих ігор або театральньо-ігрової діяльності).

Ми визначили, що вихователі майже завжди спеціально добирають літературні твори для навчання діалогічного мовлення. Прикро зазначати, що відповіді вихователів на запитання: „Які літературні твори ви використовуєте для навчання діалогічного мовлення”, були узагальненими, не конкретизованими: „казки, оповідання, вірші, скоромовки, чистомовки, потішки”. Ми передбачали, що педагоги назвуть ті твори, які найчастіше використовують для виконання зазначеного завдання.

Вихователям, які працюють з дітьми молодшого дошкільного віку, також запропонували провести саморефлексивний аналіз діяльності. У вільний час педагоги заповнювали бланк, у якому перераховані професійні знання і вміння, необхідні для успішного формування навичок діалогічного мовлення в дітей вікової групи. Аналіз анкет щодо з'ясування стану саморефлексії у вихователів підтвердив отримані нами попередні результати, майже 77 % респондентів обрали відповіді: це положення зафіксоване в програмі навчання, але мною не виконується; формально – виконую, але практично – ні; виконується не повною мірою, від випадку до випадку, за великим рахунком стан справ мене не влаштовує.

Спостереження за педагогічною діяльністю вихователів, за їхнім спілкуванням з дітьми не надало фактичного матеріалу для твердження, що робота щодо навчання діалогового мовлення проводиться компетентно, системно і планомірно. У протоколах спостережень за спільною діяльністю вихователів з дітьми було зафіксовано, що педагоги не завжди прагнули підтримувати незаплановані діалоги з дітьми, або не створювали комунікативних ситуацій, які б стимулювали дітей до діалогічного мовлення. Якщо були діалогічні відносини дорослих з дітьми, то вони були короткочасними. Основний прийом залучення дітей до діалогу – запитання. Спостереження доповнили дані аналізу планів і анкет про недостатнє використання ігрових вправ у навчанні діалогу дітей.

Отже, на основі результатів аналізу анкет, саморефлексивного аналізу діяльності, бесід із вихователями та спостережень за їхньою педагогічною діяльністю можна було констатувати, що робота щодо формування в дітей діалогічних умінь ведеться педагогами не системно. В окремих фрагментах цієї роботи немає наступності, логіки розвитку, немає зв'язку організаційних компонентів педагогічного процесу під час виконання завдань для навчання діалогічного мовлення: завдання, розв'язувані на спеціально організованих заняттях, не закріплюються в самостійній діяльності дошкільників. Завдання для навчання діалогічного мовлення епізодичні та не передбачають поступового ускладнення, повторення або певної послідовності в роботі. Украй рідко планується та проводиться робота щодо навчання діалогічного мовлення молодших дошкільників за допомогою художнього слова.

Відтак, вивчення практики навчання діалогічного мовлення молодших дошкільників у дошкільному навчальному закладі дозволяє зробити такі висновки: відсутня система роботи щодо навчання діалогічного мовлення дітей, немає взаємозв'язку між заняттями та спільною діяльністю вихователя з дітьми; у змісті роботи виявляються значні прогалини: увага вихователів зосереджена на запитально-відповідному боці діалогу, поза увагою залишаються інші структурні елементи діалогу, недостатньо повно реалізуються завдання з мовленнєвого етикету, зокрема – культури діалогу; серед методів, використовуваних вихователями дошкільних навчальних закладів щодо навчання діалогу дітей, переважають бесіди та розмови, недостатньо використовуються потенційні можливості художнього слова та різноманітних ігор комунікативної спрямованості; взаємодія з батьками щодо формування в дітей діалогічних умінь ведеться не системно.

Безумовно, зведене до мінімуму повсякденне спілкування дітей з дорослими спричинює низку недоліків мовленнєвого розвитку. Таку ситуацію батьки пояснюють, по-перше, обмеженістю в часі для спілкування, адже значний час вони зайняті роботою, по-друге, нестачею інформації щодо особливостей розвитку, навчання та виховання дітей цього віку. Дитині молодшого дошкільного віку необхідна не стільки близька присутність дорослого, а щире мовленнєве спілкування з матір'ю або батьком як особистості з особистістю. Дошкільник хоче переживати почуття спільності з ними, приналежності до сім'ї до родини, прагне до того, щоб його поважали, ставилися з розумінням, з його думкою. Важливим є те, як саме проводити з сином або донькою час. Дитині цього віку важлива не кількість проведеного з нею часу, а як він використовується для мовленнєвого спілкування з близькими.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богущ. – К. : Видавництво ДВ, 2012. – 26 с. **2. Лопатіна Г. О.** Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку : дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Г. О. Лопатіна. – Луганськ., 2012. – 213 с.

Лопатіна Г. О. Вивчення особливостей діалогічного мовлення молодших дошкільників у білінгвальному середовищі

У статті представлено стан методичної роботи з педагогічними кадрами щодо навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку. Розглянуто перспективне і календарне планування вихователів груп дітей молодшого дошкільного віку. Визначено ставлення педагогів щодо формування діалогічних умінь молодших дошкільників у сучасній практиці роботи дошкільних навчальних закладів. Виявлено спрямованості розвивального середовища дошкільного навчального закладу на формування діалогічного мовлення

молодших дошкільників. Виявлено ставлення батьків та характеру їхньої участі у формуванні діалогічних навичок дитини. Спостереження автора доповнили дані аналізу планів і анкет про недостатнє використання ігрових вправ у навчанні діалогу дітей.

Ключові слова: діалог, діалогічне мовлення, молодший дошкільний вік.

Лопатина А. А. Изучение особенностей диалогической речи младших дошкольников в билингвальной среде

В статье представлено состояние методической работы с педагогическими кадрами по обучению диалогической речи детей младшего дошкольного возраста. Рассмотрено перспективное и календарное планирование воспитателей групп детей младшего дошкольного возраста. Определены отношения педагогов по формированию диалогических умений младших дошкольников в современной практике работы дошкольных учебных заведений. Выявлены направленности развивающей среды дошкольного образовательного учреждения на формирование диалогической речи младших дошкольников. Выявлено отношение родителей и характер их участия в формировании диалогических навыков ребенка. Наблюдения автора дополнили данные анализа планов и анкет о недостаточном использовании игровых упражнений в обучении диалогу детей.

Ключевые слова: диалог, диалогическая речь, младший дошкольный возраст.

Lopatina A. O. Study of Peculiarities of Dialogic Speech of Junior Pre-school Age in Bilingual Environment

The article presents the state of methodological work with pedagogical staff to train dialogic speech of young preschool children. Considered promising and scheduling groups of primary caregivers of preschool age. Definitely the attitude of teachers to form dialogic skills under fives in the modern practice of pre-schools. We found developmental orientation environment kindergarten to form dialogue speech under fives. We found the attitude of parents and the nature of their participation in the formation of dialogical skills of the child. Observation supplemented by data analysis plans and profiles of underutilization playing exercises in teaching children the dialogue.

Key words: dialog, dialogic speech, junior preschool age.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Гавриш Н. В.